

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

1:e antikvarie
Jan Karlsson
Tel: 018-17 52 18

BESLUT

1 (8)

1996-09-27

221-3127-94

DK
se sändlista

Byggnadsminnesförklaring av Lövsta bruk inom fastigheterna Skärsättra 1:2, 1:4, 1:8, 1:9, 1:12, 1:14-1:20, 1:25-1:27, 1:30, 1:37, 1:38, 1:40-1:47, 1:49-1:58, 2:1, 2:2, 4:1 och Försäter 8:9-8:11, Österlövsta socken, Tierps kommun

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Lövsta bruk inom rubricerade fastigheter, Österlövsta socken, Tierps kommun för byggnadsminne och meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter:

Skyddsområde:

Skyddsområdet omfattar det med särskild linje avgränsade området enligt bilaga 1. I byggnadsminnet ingår ej fastigheterna Skärsättra 1:39 och Skärsättra 2:3

Byggnadsminnet Lövsta bruk består av följande byggnader (se bilaga 2):

- 1a. Herrgården, uppförd under 1720-talet
- 1b. Köksflygeln, dito
- 1c. Gästrumsflygeln, dito
2. Biblioteket, uppfört år 1758-60
3. Naturaliekabinettet, uppfört omkring år 1760
4. Volieren, uppförd år 1758
5. Norra rundhuset, uppfört omkring år 1730
6. Södra rundhuset, dito
7. Norra hovslagarsmedjan, uppförd åren 1740-44
8. Södra hovslagarsmedjan, dito
9. Norra orangeriet, från 1600-talet, ombyggt 1756
10. Södra orangeriet, uppfört omkring år 1740
11. Stallet, uppfört år 1758
12. Ridhuset, uppfört omkring år 1765
13. Ladugården, uppförd omkring år 1770
14. Sadelmakare- och tapetsrarverkstaden, dito
15. Verkstadsbyggnaden, uppförd år 1778
16. Södra klensmedjan, uppförd omkring år 1770

Länsstyrelsen i Uppsala län

Postadress: 751 86 Uppsala Besöksadress: Hamnesplanaden 3
Telefon: 018 - 17 50 00 Telefax: 018-17 53 16 Postgiro 3 51 73-4 / 6 88 03-6

17. Norra klensmedjan, dito
20. Gårdsmästarbostaden, uppförd under 1800-talet
21. Bovind (uthus), uppförd i början av 1900-talet
22. Tvättstuga och bryggeri, uppförd år 1770
23. Källare, uppförd omkring år 1800
24. Nedre (norra) kvarn, sent 1700-tal
27. Övre (södra) kvarn, uppförd år 1773
28. Stora magasinet, uppfört år 1832
29. Lilla magasinet, uppfört år 1775
30. Mälteriet, uppfört år 1768
- 31a. Vårdshuset (fd kassörsbostad), uppfört år 1890
- 31b, Uthus vid vårdshuset, uppfört under 1700-talet
32. Storhuset, uppfört under 1700-talet
- 32b. Uthus vid Storhuset, från slutet av 1800-talet
33. Bostadshus med uthus, uppfört omkring år 1725
34. Bruksarbetarnas ladugård, uppförd år 1876
35. Uthus vid Fägatan, uppfört under 1890-talet
36. Bruksarkivet, uppfört år 1763
37. Grindar vid Stora gatan, uppförda år 1786-87
- 38b. Klockstapel, uppförd år 1874
41. Församlingshem, uppfört år 1725, påbyggt omkr 1910
42. Skolan, från 1700-talet, tillbyggd under sent 1800-tal
43. Förvaltarbostad, uppförd omkring år 1725
- 44-45. Flyglar vid förvaltarbostad, uppförda under 1700-talet
46. Brukskontoret, uppfört år 1788
47. Gamla prästgården, uppförd omkring år 1725
- 48-49. Uthus vid gamla prästgården, från 1800-talet
50. Uthus vid Fägatan, uppfört under 1800-talet
51. Bostadshus, uppfört omkring år 1725
52. Lövsta sjukhem, uppfört år 1904
53. Bårhus och uthus till ovan, uppförda år 1904
54. Uthus, uppfört under början av 1900-talet
55. Läkarbostad, uppförd under 1700-talet.
- 56-57. Uthus vid läkarbostaden, sent 1800-tal resp 1700-tal
- 65 a. Bostadshus, uppfört under 1700-talet
66. Bagarstuga, uppförd under 1900-talets första del
67. Ladugård vid Fägatan, troligen från 1800-talets slut
68. Uthus vid Fägatan, uppfört under slutet av 1800-talet
- 69-70. Ladugårdar, uppförda under slutet av 1800-talet
- 71-73. Bostadshus med uthus, uppförda ca 1725 resp 1800-tal
74. Gamla apoteket, uppfört under 1700-talet
- 75-76. Uthus till apoteket, uppförda under 1700-talet
- 77-95. Bostadshus med uthus, uppförda åren 1725-27, vissa uthus yngre
96. Stickstugan, uppförd omkring år 1735
97. Uthus vid Stickstugan, uppfört under 1800-talet
- 98-106. Bostadshus med uthus, uppförda under 1700-talet

- 110-119. Bostadshus med uthus, uppförda omkring år 1725-27
120. Brukshandeln, uppförd år 1809
121. Uthus vid brukshandeln, uppfört 1700-1800-talen
122. Gamla värdshuset, uppfört under 1770-talet
123. Uthus vid ovan, uppfört under slutet av 1700-talet
124-137. Bostadshus med uthus, uppförda under 1700-talets första hälft
141. Norra Stickstugan, uppförd under 1770-talet

Skyddsföreskrifter:

Byggnaderna och grindarna vid Stora gatan får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.

I byggnaderna 1a-10, 28-30, 36 och 43 får ingrepp inte göras i stommar eller äldre planlösningar. Ingrepp i eller ändring av äldre fast inredning eller ytskikt får inte göras. Till fast inredning hör golv, paneler, dörrar, fönster, tak, foder, listverk samt eldstäder.

Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt och med sådant material att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar.

Skyddsområdet får inte ytterligare bebyggas. Ej heller får inom skyddsområdet vidtas sådana åtgärder med mark och vegetation så att dess karaktär förvanskas.

Herrgårdsparken med dammar, diken och alléer får inte förändras. Till parken hörande gångvägar, staket, murar, grindar, broar, trappor, skulpturer samt träd och flerårigt växtmaterial får inte flyttas, tas bort eller ändras.

Om särskilda skäl föreligger för ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter, får Länsstyrelsen lämna tillstånd härtill enligt 3 kap 14 § lagen om kulturminnen m.m.

Länsstyrelsen och läns museet lämnar råd och anvisningar rörande underhållet av byggnaderna och vården av skyddsområdet .

Redogörelse för ärendet

I skrivelse till länsstyrelsen år 1976 väckte dåvarande ägaren Carl de Geer fråga om byggnadsminnesförklaring av Lövsta bruks herrgård med tillhörande uthus och ekonomibyggnader. År 1981 väckte Länsstyrelsen fråga om byggnadsminnesförklaring av Storhuset inför upprustning med AMS-medel. År 1991 väckte Tierps kommun fråga om byggnadsminnesförklaring av hela Lövsta bruk.

På uppdrag av Länsstyrelsen genomförde arkitekt Björn Nilsson och byggnads-historiker Torbjörn Forsman under åren 1991-92 en dokumentation av all bebyggelse inom bruket och utformade ett förslag till skyddsföreskrifter. Förslaget har under år 1996 reviderats av Länsstyrelsen.

Större delen av Lövsta bruk ingår i byggnadsminnet med skyddsföreskrifter för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. Under senare årtionden uppförd bebyggelse samt viss äldre bebyggelse utan kulturhistoriskt värde omfattas inte av skyddsföreskrifter.

Förslaget har remitterats till samtliga markägare (se sändlista) inom skyddsområdet samt till Riksantikvarieämbetet, Upplandsmuseet, Tierps kommuns kulturförvaltning och kommunplanering. Den 24 mars 1996 informerade Länsstyrelsen om byggnadsminnesförklaringen vid Lövstabruks bygderåds årsmöte.

Från Riksantikvarieämbetet, Upplandsmuseet, Österlövsta-Hållnäs församlings pastorat, Richard och Martin Wottle, AB Tierpsbyggen, Tierps kommuns kulturförvaltning och Tierps kommunplanering har inkommit svar som tillstyrker en byggnadsminnesförklaring. Övriga har inte besvarat remissen.

Tierps kommunplanering anser även att hela skyddsområdet bör detaljplane-läggas eller regleras med områdesbestämmelser. Länsstyrelsen delar kommunens uppfattning. Kommunen har också framfört att fastigheten Skärsättra 1:39 undantas från byggnadsminnet, då fastigheten innehåller en byggrätt. Länsstyrelsen har undantagit fastigheten och kommer att tillskriva kommunen att det område inom vilken fastigheten ligger skall detaljplane-läggas eller förses med områdesbestämmelser som reglerar vård och underhåll samt eventuell ny bebyggelse.

AB Tierpsbyggen har påpekat att kostnader för eventuell restaurering och skötsel utöver gängse underhåll på förbuskad och igenväxt mark inom fastigheten Skärsättra 1:53 ej kan åläggas fastighetsägaren. Byggnadsminnesförklaringen innebär inga tvingande regler för fastighetsägare att återställa mark - eller för den delen byggnader - till ursprungligt skick. Det kan även nämnas att statliga byggnadsvårdsmedel enligt bidragsförordningen i första hand ska utgå till vård och underhåll av byggnadsminnen och riksintresseområden.

Statens Fastighetsverk, som fått regeringens uppdrag att förhandla med Stiftelsen Leufsta om ett övertagande av stiftelsens fastigheter i Lövsta bruk, har inte lämnat några synpunkter beträffande byggnadsminnesförklaringen.

Motivering

Lövsta bruks historia går tillbaka till medeltiden. Men det är först från början av 1600-talet, då järnframställningen på allvar tar fart som orten kom att spela en mycket viktig roll i den svenska historien. Kronan utarrenderade bruket år 1626 åt Willem de Besche, året därpå blev Louis de Geer medarrendator i bruket. År 1643 övertog de Geer bruket med full äganderätt liksom även bruken i Österby och Gimo.

Vid denna tid skapades det välkomponerade och rätvinkliga brukssamhälle som känns igen än idag. Bruket blomstade, framförallt under 1700-talet, då det svenska stångjärnet var världsledande. Vid mitten av 1800-talet introducerades nya metoder för järnframställning i en allt större skala. I Lövsta gjordes ingen förändring av produktionen, vilket medförde att brukets konkurrenskraft gentemot de modernare järnbruken fortlöpande minskades.

År 1917 sålde familjen de Geer större delen av bruket och dess anläggningar till det nybildade bolaget Gimo-Österby AB och år 1926 slogs den sista smältan i Lövsta. Samma år började hyttan och andra verkstadsbyggnader rivras. Idag återstår inga rester av industribebyggelsen. År 1936 övertog Korsnäs AB delar av bruket. Femtio år senare överlät Louis de Geer herrgårdsanläggningen och delar av bruksbebyggelsen till Stiftelsen Leufsta som skall bevara och förvalta anläggningen.

Lövsta bruk ligger inlemmat i en för övrigt öde skogstrakt. Skogen som gav det för järnframställningen nödvändiga träkolet var en viktig förutsättning för lokaliseringen av anläggningen liksom tillgången på vattenkraft. Efter Louis de Geers övertagande av bruket år 1643 planlades efter utländska ideal ett helt nytt samhälle.

Den 800 meter långa huvudaxeln i nord-sydlig riktning - Stora gatan - delade upp bruket med bostäder och gemensamhetsanläggningar på den västra sidan och herrgårdskomplex, park och bruksdamm på den östra sidan. Norr om bruksdammen förlades hyttplatsen. Av denna återstår efter nedläggningen av järntillverkningen år 1926 inga lämningar ovan jord.

Bebyggelsen har tillkommit vid olika utbyggnader av bruket. Huvudparten av byggnaderna uppfördes årtiondena runt 1700-talets mitt. Större delen av bruket hade nämligen nedbränts vid ryssarnas härjningar år 1719. Återuppbyggnaden startade omedelbart och skedde i stort sett enligt den tidigare planen. En viktig del i återuppbyggnaden var brukskyrkan som stod klar att tas i bruk år 1727.

Herrgården uppfördes på platsen för den av ryssarna nedbrända herrgården av trä och stod klar under 1730-talet. Herrgårdens byggnader uppfördes i tegel med gulputsade fasader. Den tvåvånga, karolinska huvudbyggnaden har mittrisalit, hörnpaviljonger, utbyggd sal och säteritak. De samtida envånga flyglarna, gästrums- och köksflygel, sammanbyggdes med huvudbyggnaden i slutet av 1800-talet. Anläggningen avslutas i öster med två kvartsrunda paviljonger - norra och södra rundhuset - som uppfördes omkring år 1730.

Under 1760-talet moderniserades herrgården invändigt efter arkitekten Jean Eric Rehns ideer. Rehn svarade även för ritningarna till biblioteket, naturaliekabinettet, volieren och arkivet som uppfördes under samma tid. Senare invändiga ombyggnader av herrgården gjordes efter ritningar av arkitekten Isak Gustaf Clason under 1890-talet.

Under 1770-80-talen uppfördes söder om herrgården ett stort antal ekonomibyggnader med fasader i gult tegel som slogs i brukets eget tegelbruk. Ladugården, sadelmakare- och tapetserareverkstaden, verkstadsbyggnaden samt de båda klensmedjorna är från denna tid. Stallet och Ridhuset uppfördes redan år 1758 respektive år 1765.

Parken behölls i dess 1600-talsutformning vid återuppbyggnaden av herrgården. Alléerna på var sida av den franska trädgården planterades med almar redan på 1680-talet. Parkens nuvarande utseende tillkom vid en omfattande restaurering under åren 1970-71 under ledning av trädgårdsarkitekt Walter Bauer. Till grund för denna fanns en ritning från år 1769.

Längs Stora gatan ligger de timrade och revetrerade smedbostäderna. De uppfördes efter rysshärjningarna och avfärgades enhetligt med gula fasader. Till varje bostadshus hör uthus och vid den med huvudaxeln parallella fägatan placerades ladugårdar för bruksarbetarna.

Vid Norra gatan byggdes arbetarbostäder och tillhörande uthus med faluröda fasader. Gatan avslutas med Storhuset (Storbyggningen), uppförd under 1700-talet som änkebostad.

Vid Stora gatans mitt uppfördes på 1720-talet två monumentalbyggnader: brukskyrkan och förvaltarbostaden. I anslutning till dessa ligger även brukskontoret från år 1788, gamla apotekshuset, brukshandeln och värdshuset. Det sistnämnda byggdes som kassörsbostad år 1890 efter ritningar av arkitekten I G Clason.

Längs den mellersta tvärgatan, symmetriskt utgående från huvudaxelns mitt, ligger prästgården, församlingshemmet (som en tid var prästgård), skolan, sjukhemmet och läkarbostaden. Gatan avslutas i väster med brukets arkivbyggnad, uppförd år 1763 efter ritningar av Rehn.

Lövsta bruk utgör ett område av riksintresse för kulturmiljövården. Bebyggelsen speglar på ett mycket tydligt sätt hur en välplanerad bruksanläggning anlades vid mitten av 1600-talet. Lövsta bruks 1600-talsplan har knappast genomförts med samma konsekvens på annat håll i landet. Den nuvarande bebyggelsen uppfördes enligt den äldre planen, med den förändringen att husen längs Stora gatan nu förlades med långsidorna mot gatan.

Herrgårdsanläggningen är med några få undantag när bevarad i dess ursprungliga utseende. Hela anläggningen präglas av en stram barockarkitektur där även parken ingår. Herrgårdens interiörer uppvisar många värdefulla beståndsdelar.

Arkivet, brukskontoret, magasinerna och flera andra gemensamma byggnader som bruket uppförde är bevarade i stor utsträckning.

Bostadsbebyggelsen längs Stora gatan och Södra gatan är tillsammans med uthusen i sin helhet välbevarad. Bostadshusens exteriörer är i vissa fall förändrade då

1996-09-27

221-3127-94

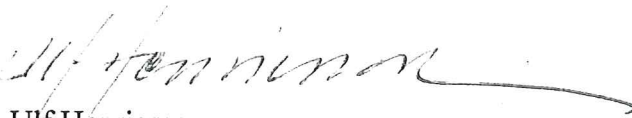
ombyggnader för ett modernare boende skedde under 1960-talet. Bostadshusen vid Norra gatan är mer intakt bevarade.

Lövsta bruks ur kulturhistorisk synpunkt främsta kvalitet är inte enbart de enskilda byggnaderna. Det som ger Lövsta dess kulturhistoriska särprägel är helheten. Lövsta bruk var tyngdpunkten och centrum i ett unikt bruksimperium och här har under lång tid formats en sammanhållen miljö som saknar motsvarighet i den svenska järnhanterings historia.

Beslutet kan enligt 3 kap 19 § lagen om kulturminnen m.m. överklagas hos Länsrätten i Uppsala län, se bilaga 3. Enligt 3 kap 21 § samma lag gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

Detta beslut har fattats av styrelsen. I beslutet deltog länsrådet Henricsson jämte ledamöterna Barbro Andersson, Ingrid Andersson, Anders Ekström, Bror R Eriksson, Gunnar Hedberg, Lennart Hedquist, Leif Hällström, Lars-Olof Lindell, Stephen Pettersson, Mats Sjöberg och tjänstgörande suppleanterna Fredrik Ahlstedt, Agneta Kyller och Irene Stridh.

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit länsantikvarie Eklund, länsassessor Gustafsson, länsarkitekt Lundgren och förste antikvarie Karlsson, föredragande.

Ulf Henricsson

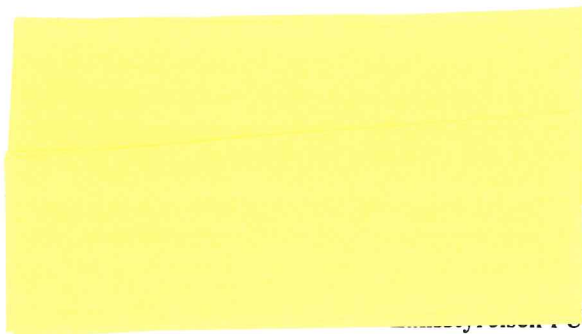
Jan Karlsson

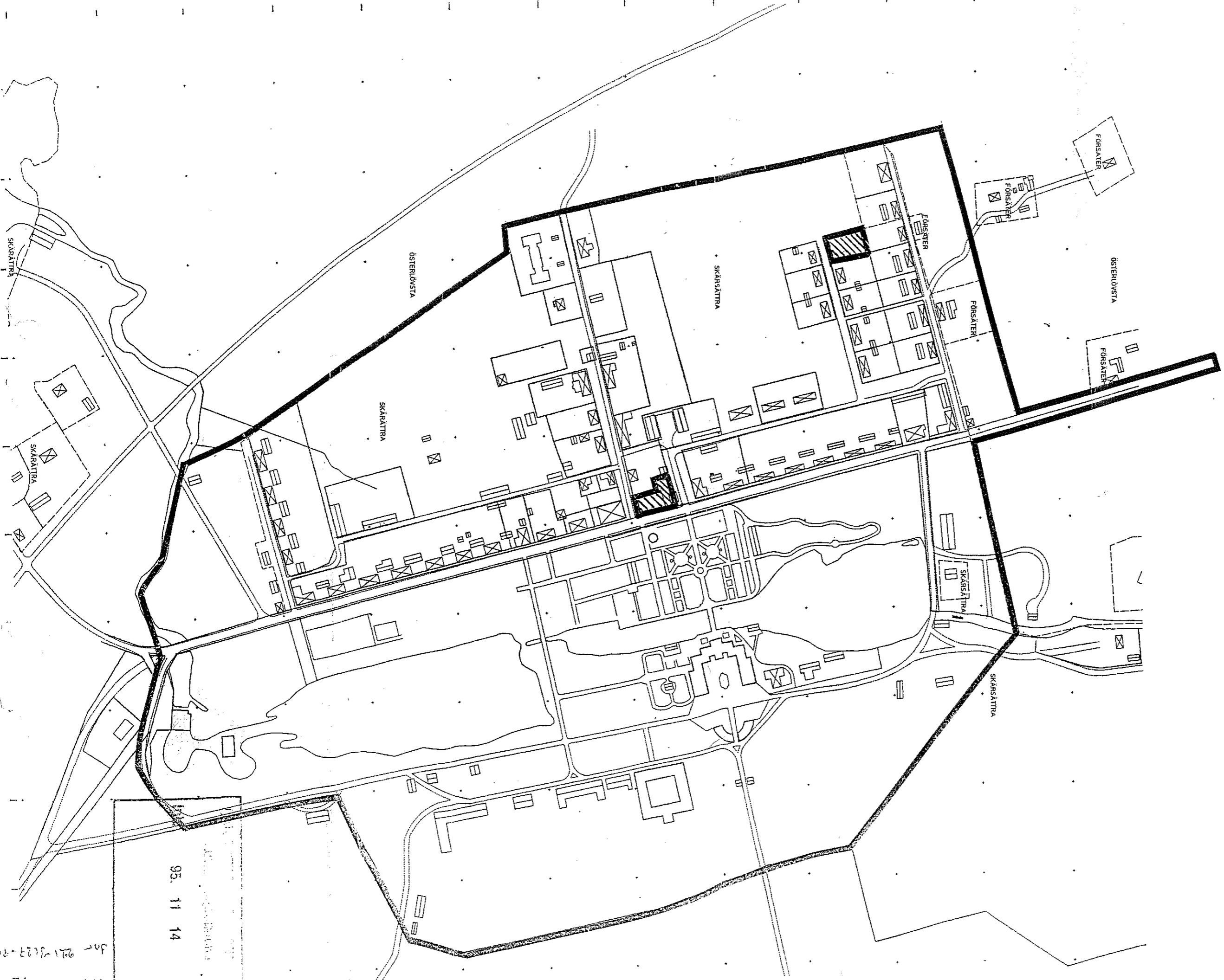
Bilagor:

Karta över skyddsområdet (bilaga 1)

Översiktsplan över skyddade byggnader (bilaga 2)

Hur man överklagar (bilaga 3)

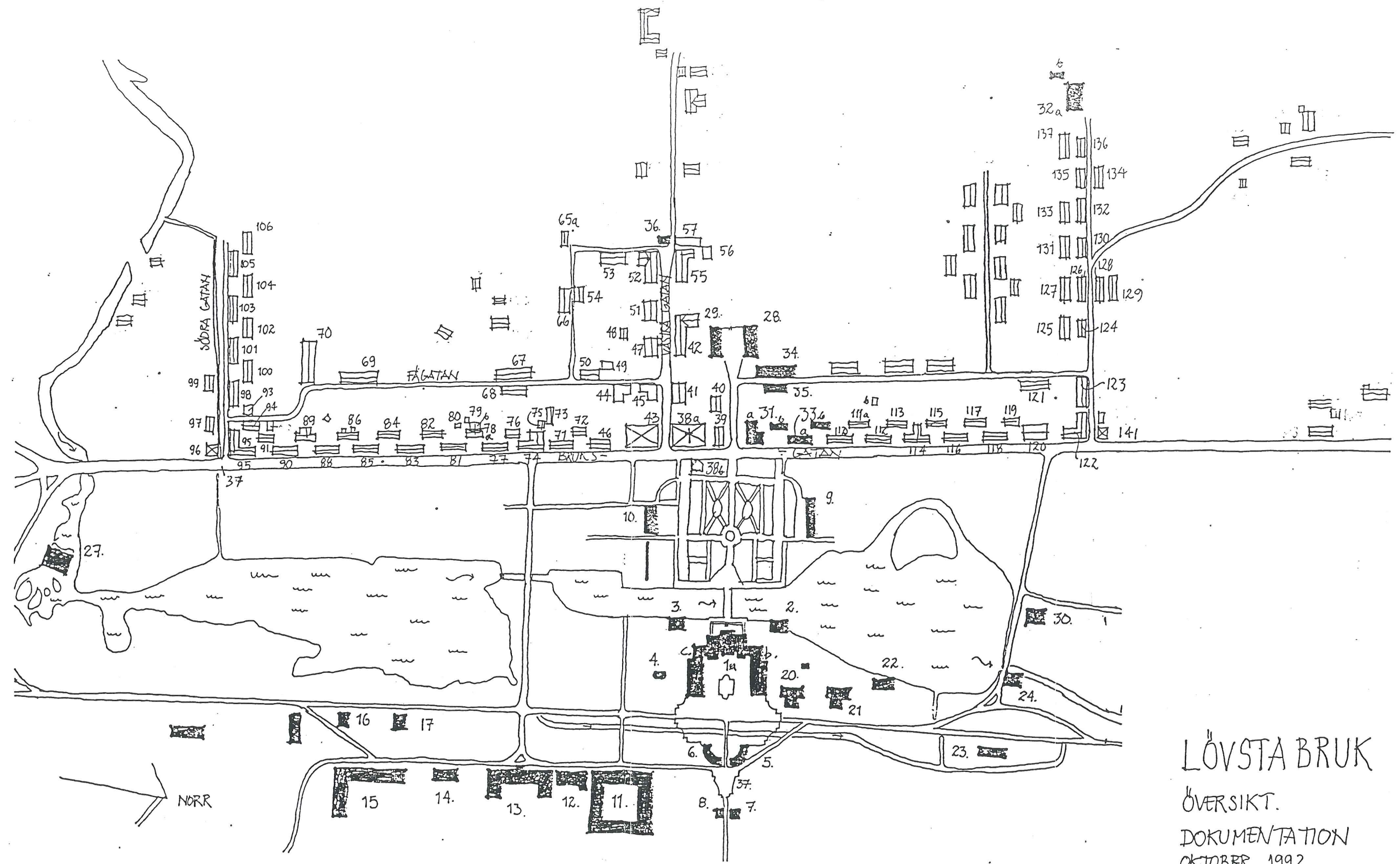

LÖVSTA BRUK Skala 1:4000

1920-07-27
Ja- 221-3127-92

95. 11 14

LÖVSTA BRUK
 ÖVERSIKT.
 DOKUMENTATION
 OKTOBER 1992